

Zofia Szarota

Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: 0000-0002-6342-3153

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2019.2.09>

Zadania i funkcje społeczne edukacji dorosłych w perspektywie uczenia się w dorosłości

Tasks and Social Functions of Adult Education in the Perspective of Learning in Adulthood

ABSTRACT: The subject of the study are contemporary social functions of adult education included in the context of lifelong learning. I presented their determinants and consequences. These functions are significantly different from those set out by historical socio-economic and cultural circumstances. I present a proposition of a proprietary view of the typology and content range of these functions.

KEYWORDS: Lifelong learning, adult education tasks, participants and excluded from adult education, social functions of adult education.

STRESZCZENIE: Przedmiotem opracowania są współczesne funkcje społeczne edukacji dorosłych ujęte w kontekst całościowego uczenia się, ich uwarunkowania i następstwa. Są one znacząco odmienne od nakreślonych przez historyczne okoliczności społeczno-gospodarcze i kulturowe. Przedstawiam propozycję autorskiego spojrzenia na typologię i zakres treściowy owych funkcji.

SŁOWA KLUCZOWE: Całociągowe uczenie się, zadania edukacji dorosłych, uczestnicy i wyłączeni z edukacji dorosłych, funkcje społeczne edukacji dorosłych.

Wstęp

Celem opracowania jest z(re)definiowanie zadań i wyznaczenie nowej jakości funkcji edukacji dorosłych.

Zmienność współczesnego świata wymaga od jednostek i szerszych społecznych organizmów elastycznego dostosowania się do zachodzących przemian. Ich tempo jest wyzwaniem nawet dla dobrze wykształconych osób, zaliczających się do elit społecznych czy pracowniczych. Dlatego też konieczne są inwestycje (auto)edukacyjne, umożliwiające swobodne funkcjonowanie w otaczającej rzeczywistości. Tym bardziej, że kluczowe kompetencje w przypadku osób dorosłych są niewysokie (Burski i in. 2013; Chłoń-Domińczak, Pałczyńska 2015). Zgodnie z katalogiem nowych zdefiniowanych w 2018 r. przez Komisję Europejską kompetencji, społeczeństwo przyszłości wymagać będzie przygotowania w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, w zakresie wielojęzyczności, kompetencji matematycznych oraz w obszarze nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii. Oczekiwać będzie kompetencji cyfrowych, osobistych, społecznych i w zakresie uczenia się, obywatelskich, w zakresie przedsiębiorczości, w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej (*Zalecenie Rady Europy z dnia 22 maja 2018*). Całozyciowe uczenie się, wszelka aktywność poznawcza i społeczno-kulturalna osób dorosłych musi być składową publicznej polityki, definiującą potencjał kapitału ludzkiego, potwierdzającą uznanie dla edukacji i kultury w polityce rynku pracy, polityce społecznej spójności i sprawiedliwości, obywatelskiej aktywności oraz w uznaniu i poszanowaniu tożsamości kulturowej (por. *Zalecenie Rady Europy z dnia 22 maja 2018*).

Edukacja dorosłych dzisiaj nie jest wpisana w polski system polityki oświatowej, jest elementem wolnorynkowego sektora usług i kreacją karier oraz tożsamości społeczno-zawodowych jednostek. We współczesnym świecie pojmowana jest jako trudno mierzalna i opisywalna kategoria aktywności poznawczej i społeczno-kulturalnej uczących się dorosłych. Podobnie nieostrą kategorią jest całozyciowe uczenie się, o czym przekonuje metafora wrzosowiska (*moorland*) wprowadzona przez Richarda Edwardsa (2006, s. VIII; por. Malewski 2013, s. 34–35) i poddana analizie między innymi przez Marcina Muszyńskiego (2014, s. 83): jest to uczenie się mające „otwarte granice pozwalające na wytyczanie nowych szlaków eksploracji badawczych oraz posiadające wielu właścicieli. Uczenie się jako wrzosowisko jest wszechobecne i rozproszone. Nie poddaje się łatwo pomiarowi, bowiem przynależy do niego znaczna sfera aktywności nieplanowanej, która może mieć swój wyraz w sytuacji uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego”. Uczestnictwo edukacyj-

ne dorosłych przyczynia się do podniesienia poziomu życia indywidualnego i społecznego. Przyjmuje różne formy organizacyjne i obejmuje różne zakresy treściowe. Jest immanentną częścią uczenia się przez całe życie.

W postindustrialnej gospodarce opartej na wiedzy, usługach i hołdującej zasadom neoliberalizmu (Michałowska 2013), społeczne funkcje edukacji dorosłych znacząco się zmieniły. Procesy demograficzne i globalizacyjne de- i rekonstruuja zastane teorie, skłaniają do generowania nowych klasyfikacji znanych zjawisk.

Edukacja dorosłych w uczącym się społeczeństwie, wybrane wskaźniki i problemy

Polska w 2017 roku zajmowała 33. pozycję w rankingu HDI (*Human Development Index*) z wynikiem 0,865. W naszym bezpośrednim otoczeniu znajdowały się Grecja, Cypr, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Andora i Litwa. Liderami HDI są Norwegia (0,953), Szwajcaria, Australia, Irlandia, Niemcy oraz Islandia (UNDP 2018).

Jedną ze zmiennych wyznaczających pozycję w rankingu jest wskaźnik zatrudnienia. W grupie osób w wieku 20–64 lata wynosił on w Polsce 70,9%, dla UE-28 kształtował się na poziomie 72,2%, przy najwyższej wartości zatrudnienia dla Szwecji (81,8%) i najniższej dla Grecji (57,8%). Przy czym zatrudnienie na podstawie kontraktu, rozumianego jako umowa o ograniczonym czasie trwania, dotyczyło w grupie wiekowej 20–64 lata 20,6% (dla UE-28: 11,3%) (Eurostat 2018b). Polski rynek pracy zdecydowanie częściej niż wynosi średnia dla UE-28 preferował krótkotrwałe, czasowe formy zatrudnienia. Trudno w tej sytuacji mówić o bezpieczeństwie finansowym czy socjalnym ponad 1/5 pracujących (tab. 1).

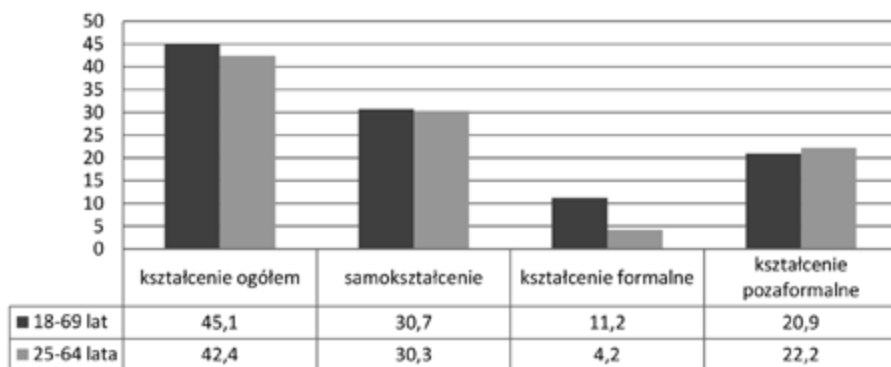
Tabela 1. Zatrudnienie na podstawie kontraktu – na czas określony, dane za 2017 r.

Grupy wieku	Polska	UE-28
Wiek 20–64	20,6%	11,3%
Wiek 15–74	27,5%	14,2%
Wiek 15–24	60,9%	41,3%
Wiek 55–64	12,5%	5,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat 2018b.

W 2015 roku 21% Polaków w wieku 25–64 lata miało wyższe wykształcenie. Dużo niższy wskaźnik osiągnęli przykładowo Niemcy i Brytyjczycy – po 11%. Fakty te zdają się dobrze świadczyć o edukacyjnym zaangażowaniu Po-

laków. Jednakże dane publikowane przez Główny Urząd Statystyczny, a dotyczące roku 2016, dowodzą że w Polsce 57,6% osób w wieku 25–64 lat nie było aktywnych edukacyjnie. Wśród uczących się w jakikolwiek sposób 30,3% deklaroowało nieformalną aktywność, 22,9% było uczestnikami kształcenia pozaformalnego, 4,2% studiowało lub uczyło się w szkołach dla dorosłych (w badaniu można było wskazać uczestnictwo w kilku rodzajach kształcenia) (GUS 2018b, s. 6).

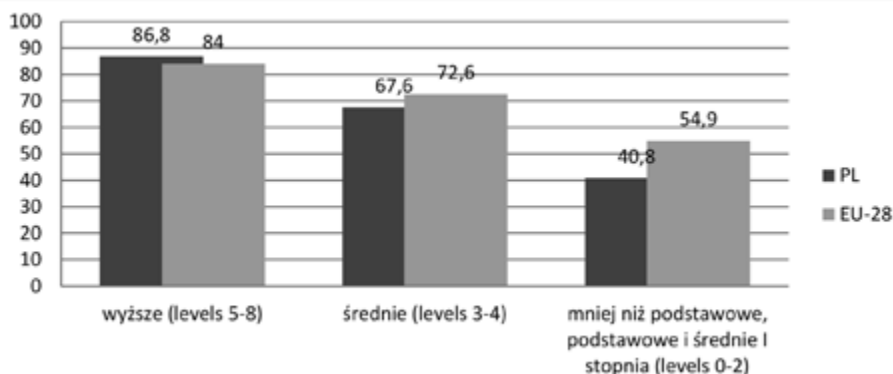

Ryc. 1. Uczestnictwo edukacyjne osób w wieku 18–69 oraz 25–64 lata w roku 2016; wartości procentowe
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2018b.

Należy też spojrzeć na zestawienia statystyk europejskich. Z badań prowadzonych w 2017 r., w których pytano o uczenie się lub udział w szkoleniu osób w wieku 25–64 lata w ostatnich 4 tygodniach przed sondażem, wynika, że najbardziej aktywni edukacyjnie byli Szwajcarzy (31,2%), Szwedzi (30,4%), Finowie (27,4%) oraz Duńczycy (26,8%). Po drugiej stronie znaleźli się obywatele Rumunii (1,1%), Bułgarii, Chorwacji i byłej jugosłowiańskiej Republiki Północnej Macedonii (po 2,3%), Czarnogóry (2,8%) oraz Słowacji (3,4%) (Eurostat 2017). Polska w tym przypadku miała wskaźnik 4,0%.

Czy i jaka jest zależność pomiędzy poziomem wykształcenia a zatrudnieniem? Odpowiedź na to pytanie zobrazowałam za pomocą ryc. 2. Dane dotyczą roku 2016.

Wyższe wykształcenie jest kredencjałem zwiększającym szanse na zdobycie i utrzymanie pracy. Polityka wolnego rynku bardziej niż zalecenia UNESCO (2015) lub Rady Europy wyznacza priorytety edukacyjne, kierunki i rodzaje wykształcenia. W okresie poszkolnym podnoszenie poziomu kompetencji odbywa się w toku procesu uczenia się pozaformalnego i nieformalnego. Wskaźnik uczestnictwa w kształceniu i szkoleniach osób z grupy wiekowej 18–64 lata wynosił dla ogółu krajów europejskich 17,4% (kobiety

Ryc. 2. Wskaźnik zatrudnienia według poziomu wykształcenia, wartości procentowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat 2018a.

17,7%, mężczyźni 15,8%). Tworzenie indywidualnego portfolio edukacyjnego dotyczy co dziesiątego Polaka – 10,3% (kobiety 11,2%, mężczyźni 9,4%) (Eurostat 2019) i maleje wraz z jego wiekiem, im jest starszy tym rzadziej się uczy.

Dostęp do oferty oświaty dorosłych bywa utrudniony i nie jest równy ani sprawiedliwy. Przykładowo osoby z niskimi kwalifikacjami czterokrotnie rzadziej są aktywne edukacyjnie od osób z wyższym wykształceniem (*Zalecenie Rady z dnia 19 grudnia 2016 r.*). Przekłada się to na ich niekorzystną sytuację na rynku pracy i wadliwe społeczne funkcjonowanie, jest przyczyną defaworyzacji a nawet marginalizacji społecznej. Absencja edukacyjna w dorosłości bywa także i dzisiaj przyczyną analfabetyzmu wtórnego, funkcjonalnego (zob. Przybylska 2014).

Zadania kształcenia i edukacji dorosłych: wyzwania i absencje

Konieczne jest odróżnienie pojęć. Edukacja dotyczy procesu, który „prowadzić ma do osiągnięcia zamierzonych efektów” (Muszyński 2014, s. 86), natomiast uczenie się jest traktowane jako działanie incydentalne, niezaplanowane, sytuacyjne, w codzienności (Solarczyk-Szwec 2011, s. 257–266).

Środowiskiem uczenia się jest wszystko to, co bierze udział w konstruowaniu, strukturyzowaniu i restrukturyzowaniu wiedzy o świecie. Uczący się dorosły jest „architektem”, konstruktorem własnego „gmachu”, systemu wiedzy. W procesie poznawania uwzględnia całościowość, dotychczasową i przyswajaną z codzienności i edukacji formalnej (szkoły) wiedzę, umiejętności i kompetencje, modyfikuje je i zmienia. Nauczyciel, trener, instruktor jest w tym procesie

raczej leseferystą niż edukatorem. Analiza zakresu współczesnych oddziaływań edukacyjnych pozwala na wyodrębnienie pól znaczeniowych trzech kategorii ważnych dla teorii edukacji dorosłych. Ich osnową są pojęcia: „szkoła” dla dorosłych, „uczeń dorosły”, „nauczyciel dorosłych”. Tożsamość uczącego się dorosłego jest zdecydowanie różna współcześnie, niż dekadę temu. Zmiana tożsamości wpływa na redefinicję czynności osoby dawniej nazywanej nauczycielem dorosłych. Podobnie jest z określeniem „szkoła”; należy traktować je metaforycznie, uznając, że „szkołą” jest codzienność i życie w niej zanurzone, są to środowiska edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej, systematycznej i incydentalnej, okazjonalnej. Konieczne jest dostrzeżenie wielości wariantów możliwej aktywności intelektualnej, kulturalnej, społecznej, wielości środowisk, w których procesy całościowego uczenia się zachodzą. Przy analizie procesów edukacyjnych należy mieć świadomość ewolucji form pracy i specyfiki uczenia się dorosłych. Spójny obraz interakcji edukacyjnej uczących się dorosłych można uzyskać poprzez adekwatne skojarzenie i ulokowanie określników, których lista jest oczywiście niekompletna, niedomknięta. Dążąc do maksymalnej syntezy przedstawiam istotę rozważań w formie tabeli 2.

Tabela 2. Pola semantyczne pojęć Uczący się – Szkoły – Nauczyciele dorosłych

Uczący się	adept, adresat, aplikant, czytelnik, członek, dyskutant, hospitolowany, instruowany, korespondent, kursor, obserwator, odbiorca, panelista, praktykant, podróżnik, poznający, radzący się, samokształceńowiec, seminarzysta, słuchacz, stażysta, student, terminator, uczeń, uczestnik, użytkownik, widz, zwiedzający...
Nauczyciele	animator, autor, bibliotekarz, coach, doradca, dydaktyk, edukator, ekspert, facylitator, hospitant, instruktor, konsultant, kustosz, lektor, menadżer, mentor, mistrz, mówca, opiekun, orator, oświatowiec, popularyzator, prelegent, przewodnik, referent, szkoleniowiec, trener, tutor, wizytator, wychowawca, wykładowca...
Szkoły	akademia, audycja, biblioteka, blog edukacyjny, coaching, czytelnia, debata, dom, dom kultury, galeria, instytut, impreza, kino, klub, koło, konferencja, konserwatorium, kurs, media, mentoring, muzeum, ośrodek kultury, placówka kulturalno-oświatowa, platforma e-learningowa, poradnia, portal internetowy, seminarium, społeczność, staż, studium, sympozjum, targi, tutoring, ucząca się organizacja, uczelnia, uniwersytet, wizyta studyjna, wystawa...

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie ze stanowiskiem UNESCO z 2016 roku (Webb i in. 2017, s. 509–511) oraz Rady Europy kształcenie i edukacja (a właściwie uczenie się) dorosłych służy ich wyposażeniu w niezbędne umiejętności do wykonywania i realizacji praw i przejęcia kontroli nad własnym losem. Promuje rozwój osobisty i zawodowy, wspierając bardziej aktywne zaangażowanie dorosłych w sprawy środowiska, społeczności, społeczeństwa. Wzmacnia zrównoważony wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu oraz godne warunki

Ryc. 3. Zadania i treści edukacji dorosłych
Źródło: opracowanie własne.

ki pracy. Jest kluczowym narzędziem w redukcji ubóstwa, poprawie zdrowia i dobrego samopoczucia (*well being*) oraz przyczynia się do rozwoju zrównoważonych uczących się społeczności (Milana i in. 2017, s. 625–628) (ryc. 3).

Dorośli, wspierani edukacyjnie, powinni umieć realizować swój potencjał, rozwijać zawodową karierę, systematycznie uczestniczyć w kształceniu ustawicznym (rozumianym jako kształcenie dalsze, zawodowe, *continuing adult education*) oraz całościowym (*lifelong learning*), odgrywać aktywną rolę w społeczeństwie, realizować obowiązki zawodowe, społeczne i obywatelskie. Wspierać w tych działaniach powinno ich poradnictwo edukacyjne i karier zawodowych oraz spójny system kształcenia osób dorosłych, objęty merytorycznym i finansowym wsparciem instytucji państwa (szerzej: Solarczyk-Ambrozik, Barańska 2018).

Światowe dokumenty i raporty wskazują na silne zagrożenie wykluczeniem społecznym wielu grup społecznych. ONZ zalicza do nich kobiety i dziewczęta, ludzi z wrażliwych lokalizacji, osoby z niepełnosprawnościami, ludzi starych, osoby LGBT, mniejszości etniczne, ludność rdzennego pochodzenia, migrantów i uchodźców. Barrierami dla ich rozwoju są słabe reprezentacje i tym samym niezdolność do stworzenia lobby, uwolnienia siły i głosu koniecznego do negocjowania poprawy warunków swojej sytuacji. Problemem jest też polityka wąskiej tożsamości, zamkniętego patriotyzmu, nietolerancja i wykluczenie, dyskryminujące prawo, normy społeczne oraz przemoc (UNDP 2018).

Zgodnie z zaleceniami Celów Zrównoważonego Rozwoju Agenda 2030 do roku 2030 wszystkim kobietom i mężczyznom ma zostać zapewniony równy dostęp do przystępnego cenowo i dobrego jakościowo kształcenia zawodowego i wyższego, w tym uniwersyteckiego, ma powiększyć się liczba młodzieży i dorosłych posiadających odpowiednie umiejętności, w tym techniczne i zawodowe, służące im w znalezieniu zatrudnienia, uzyskaniu godnych warunków pracy (UNESCO 2015, s. 18). Wśród 781 milionów analfabetów, osób powyżej 15. roku życia 2/3 stanowią kobiety (United Nations 2015b, s. 59). Do 2030 roku cała młodzież i większość osób dorosłych ma zdobyć umiejętność czytania i liczenia (United Nations 2015a, cel 4.3, 4.4, 4.6.).

Zmiany – wyzwania – niewiadome

Zmienność współczesności, niepewność przyszłości, mobilność pracownicza i zmiana kwalifikacji – w USA dokonująca się średnio co pięć lat (Bureau of Labor Statistics 2018) – zmusza nas do ustawicznego uczenia się. Intensywnym zmianom podlegają rynek pracy i tożsamości pracownicze. Wraz z wchodzeniem w dorosłość kolejnych generacji ewoluują zależności pomiędzy pracodawcami a pracobiorcami. Przedwojenne „Pokolenie Cichych” zastąpiło urodzone po 1946 roku pokolenie *baby boomers*, ci z wolna wypierani są przez generację X (ur. po 1964), która będzie konkurować z pokoleniem Y (ur. po 1980), a wchodzący na rynek pracy Z-ety (ur. po 1995) zredefiniują utrwalony porządek rzeczy. Podążając tym tropem rozumowania wyodrębnić można stare i nowe tożsamości pracownicze, poniekąd zbieżne ze strukturą klasową społeczeństwa.

W tabeli 3 starałam się uchwycić ich istotę, jednak uproszczoną, wynikającą z potoczności określić.

Ważną kwestią jest rozpoznanie nowych zjawisk zachodzących na polskim rynku pracy i wypracowanie narzędzi optymalizujących stan rzeczy (Solarczyk-Ambrozik 2018, s. 19–35). Szczególnie trudna jest sytuacja prekariuszy (Standing 2014). Prekariat cechuje niepewność zatrudnienia, „śmieciovne umowy”, praca poniżej kwalifikacji, niestabilność warunków pracy, niejasna tożsamość pracodawcy, częste samozatrudnienie, nieobecność w dialogu społecznym wynikająca ze słabej lub żadnej reprezentacji pracowniczej – braku związków zawodowych, a co za tym idzie – braku możliwości korzystania z uprawnień i świadczeń pracowniczych. Prekariat, jako kategoria pracownicza, nie jest jednorodny, można wskazać trzy jego kategorie. Pierwsza dotyczy osób z biednych rodzin, z małych miejscowości, z niewielkimi szansami na wykształcenie i rozwój; bywają to osoby, które straciły zatrudnienie z przy-

czyn strukturalnych lub związanych z wiekiem. Druga grupa prekariuszy to wykształceni młodzi dorośli, urodzeni w końcu XX wieku, nazywani milenialsami, generacją Y. Pracują oni na darmowych lub nisko opłacanych stażach. Znają języki obce, sprawnie poruszają się w cyfrowym świecie, jednak nie znajdują stałej satysfakcjonującej ich pracy. Są tu także specjaliści, profesjonalści, wykonujący prace dorywcze, na umowy zlecenia lub umowy czasowe albo samozatrudnienie. Trzecia grupa to osoby z ograniczonymi możliwościami, na przykład osoby borykające się z niepełnosprawnościami, migranci, byli więźniowie (Standing 2014).

Tabela 3. „Stare” i „nowe” tożsamości pracownicze / struktury klasowe

XX-lecie międzywojenne	Polska Ludowa (1944/52–1989)	Współcześnie
Chłopi	Robotnik	Globalna elita zawodowa
Klasa robotnicza	Rolnik	Salarjat (stały etat, pensja z dodatkowymi benefitami)*
Drobnomieszczaństwo	Chłoporobotnik, robotnik rolny	Prekariat (umowy czasowe, niepewność zatrudnienia)
Inteligencja, pracownicy umysłowi	Inteligencja pracująca	Cyfrowy nomad (praca zdalna)
Burżuazja	Pracownik fizyczny	Sarariman (wojownik wierny korporacji)** vel Korposzczur
Wielcy właściciele ziemsy	Pracownik umysłowy	Trendsetter, influencer itd.
Żywioły wykolejone (GUS 2018 a): żebracy, prostytutki, złodzieje (Głos Polski 1928)	Pracownik najemny	Freelancer
	Prywaciarz	
	Badylarz	
	Wolne zawody	

* Karty na usługi medyczne, sportowe, bony żywnościowe, służbowe telefony komórkowe, tablety, laptopy i samochody, płatny urlop, pewność zatrudnienia; ** „Sarariman nie tylko pracuje, ale przede wszystkim pełni służbę na rzecz swojego przedsiębiorstwa i swoich klientów. Żeby możliwie najlepiej wywiązać się z tych zadań musi nieprzerwanie rozwijać swoje umiejętności zawodowe oraz dbać o dobre imię i wiarygodność”, <https://www.sarariman.pl/>
Źródło: opracowanie własne na podstawie kwerendy literatury.

Inną kategorię stanowią jednostki z niedojrzałą osobowością, obciążone syndromem Piotrusia Pana lub Wiecznej dziewczynki (Kargul 2017, s. 21–32; Kargul 2018a, s. 83–98), pozostający mentalnie w fazie adolescencji, odraczający decyzję o wejściu na rynek pracy, o założeniu rodziny, rodzicielstwie. Często nie chcą się wyprowadzić od rodziców i to pomimo swej faktycznej dorosłości. Nazywani bywają też *bamboccione*.

Istotnym problemem rynku pracy jest kategoria NEET (ang. *Not in employment, education or training*). Są to młodzi ludzie, nazywani czasem „pokoleniem ani – ani”, w wieku 15–24/35 lat (w Polsce 15–29 lat), którzy – często po porzuceniu szkoły – nie uczą się, nie uczestniczą w szkoleniach, nie są aktywni zawodowo, nie szukają zatrudnienia. Nie mają motywacji do zmiany własnego położenia. Cechuje ich marnotrawienie (nadmiar) czasu. Brak ich aktywności dostarcza wymiernych strat gospodarkom narodowym oraz przyczynia się do negatywnych zmian w postawach wobec pracy (Tomczyk i in. 2017, s. 61–92).

Po drugiej stronie znajdują się pracownicy, wysokiej klasy specjaliści, będący łakomym kąskiem dla tzw. „łowców głów”, headhunterów. Ta grupa, zaliczana do kategorii merytokracji (Szarota 2012), ma odmienne, wyrafinowane oczekiwania edukacyjne i sposoby zaspokajania swoich, często wysublimowanych, potrzeb.

Wszystkie te osoby są potencjalnymi uczestnikami edukacji dorosłych, całościowego uczenia się.

Ewolucja funkcji oświaty dorosłych

Śledząc historię rozwoju społeczno-kulturowego i gospodarczego społeczeństw Europy wyraźnie dostrzec można zmianę w jakości potrzeb społecznych w wymiarze mikro, mezzo oraz makro, a co za tym idzie zmianę w wyznaczaniu celów i funkcji osobowych oraz społecznych oświaty dorosłych.

Racjonalizm, utylitaryzm, fizjokratyzm, objaśnianie postępu, które cechowały przełom XVIII i XIX wiek, zamieniły się w dążenie do politycznej, narodowej i podmiotowej niezależności oraz odbudowanej, zrekonstruowanej tożsamości. W wieku XIX realizowane były hasła walki narodowowyzwoleńczej, a następnie równości stanów i płci, dostępu do wiedzy, jako warunku postępu społecznego i gospodarczo-ekonomicznego. W XX-leciu międzywojennym podjęta została akcja alfabetyzacyjna na bardzo szeroką skalę. W 1919 roku wprowadzono obowiązek szkolny dla dzieci w wieku 7–14 lat, prowadzone było doradztwo rolnicze. Zainicjowana została przebudowa gospodarki kraju z rolniczej na przemysłową, zbudowano Centralny Okręg Przemysłowy i port morski w Gdyni. Lata Polski Ludowej, w tym tzw. PRL (1952–1989), przyczyniły się do likwidacji opóźnień szkolnych spowodowanych działaniami II wojny światowej, powszechnej alfabetyzacji, wprowadzenia obowiązku szkolnego i ścieżek edukacyjnych umożliwiających awans społeczny. Trzeba podkreślić bezpieczeństwo socjalne i bardzo mocno zaznaczoną funkcję kompensacyjną, ale i polityczną, wyrażającą się w propagandzie i indoktrynacji. Na indoktrynacyjny charakter tej funkcji wskazuje Józef Kargul (2018b, s. 278–280). W społeczeństwie dominował kolektywizm i (niedemokratyczna), równość poza wąską elitą zorientowaną na karierę.

Odnosząc się do przełomu XX i XXI wieku widać przejście od edukacji formalnej, niegdyś dającej mocne podstawy erudycji, w stronę dobrowolnego angażowania się, uczestnictwa edukacyjnego, służącego społeczeństwu i jednostce, której zindywidualizowany plan kariery życiowej nie zawsze jest zbieżny z karierą zawodową i kapitałem tożsamościowym. Przełom wieków, epoka ponowoczesności i neoliberalizmu, cechował się narodzinami technologicz-

Tabela 4. Funkcje społeczne oświaty dorosłych

Czasy Oświecenia i przełom XVIII i XIX w.	Okres transformacji, początek XXI w.
<ul style="list-style-type: none"> – racjonalizacyjna/oświeceniowa, kultura rozumu i poznania, – emancypacyjna (fizjokratyzm, chłopstwo, niższe warstwy społeczne), – postępową (gospodarka rolna, obsługa maszyn i mechanicznych urządzeń) 	<ul style="list-style-type: none"> – ekonomiczna (większe inwestycje w kształcenie dorosłych skutkują wyższym rozwojem jednostek i społeczeństwa, lepszą wydajnością pracy), – popularyzacyjna (upowszechnianie najnowszej wiedzy natury ogólnej, z zakresu np. medycyny, techniki, polityki, kultury itd.), – integracyjna (scalanie różnych grup społecznych, umacnianie więzi), – adaptacyjna (przystosowanie się do nowych warunków życia, pracy, wspólnoty, grupy), – polityczna (podnoszenie świadomości politycznej i ideologicznej), – konstruktywna vel cywilizacyjna (optymalizacja warunków życiowych, podnoszenie poziomu życia jednostek i grup), – eliminacyjna (rugowanie ze świadomości i zachowania poglądów, idei, przekonań, które stanowią barierę racjonalnego życia i pracy), – konserwatywna vel transmisyjna (ocalenie odrębności i tożsamości kulturowej i narodowej, upowszechnienie tradycji, historii, obyczajów), – profilaktyczna (zapobieganie niepożądanym stanom i zjawiskom, np. utracie kwalifikacji, aranżacja czasu wolnego, zagospodarowanie zainteresowań), – rozdzielcza (różnicowa): pogłębianie różnic pomiędzy jednostkami i grupami stanowiącymi daną zbiorowość oraz wyodrębnianie się nowych kategorii społecznych i intelektualnych, – kompensacyjna (wyrównywanie braków edukacyjnych, np. wobec ryzyka utraty pracy lub stanowiska), – terapeutyczna (pomoc w kryzysie, np. choroba) – doskonaląca (podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych i ogólnych), – demokratyzująca / wyrównawcza (mniej wykształceni mogą dorównać osobom o lepszej sytuacji społecznej)
XIX w.–1. poł. XX w.	
<ul style="list-style-type: none"> – utrzymanie tożsamości narodowej i ciągłości kulturowej, – równościowa (kobiety, niższe stany), – popularyzatorska (niższe warstwy społeczne) – alfabetyzacyjna, – integracyjna (łagodzenie konfliktów i nierówności społecznych), – adaptacyjna, – polityczna (kształtowanie przekonań ideologicznych), – pobudzania aspiracji intelektualnych – wychowawcza 	
Polska Ludowa	
<ul style="list-style-type: none"> – ideologiczna/propagandowa – budowa nowej świadomości klasowej, – polityczna – reprodukcja elit, klasy rządzącej – kształcąca (szkolnictwo dla dorosłych), – ogólnorozwojowa, kulturalno-artystyczna i rekreacyjna, zw. z upowszechnianiem kultury i sztuki i innych dziedzin, – adaptacyjna (przemiany na rynku pracy, w produkcji, technologii, w kulturze życia codziennego), – integracyjna (ziemie odzyskane), – kompensacyjna (alfabetyzacyjna i wyrównawcza/zastępcza), – innowacyjna (postęp techniczny, rozwój nauki), – modernizacyjna (dot. kształcenia, dokształcania i doskonalenia zawodowego), – stratyfikacyjna (awans społeczny) 	

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

nych elit, digitariatu / merytokracji, rozwijały się kariery korporacyjne i partnerstwa społeczne. Ujawniły się preferencje indywidualizmu, kariery przyjęły postać nielinearnego progresu. Czas wolny zaczął być traktowany jako dobro konsumpcyjne, wokół tego zjawiska rozwinął się cały przemysł wypoczynkowy, rozrywkowy (*leisure industry*), który wchłonął także część świadczeń edukacyjnych nurtu pozaformalnego i oczywiście nieformalnego. Za przykład może posłużyć tu uczestnictwo dorosłych w amatorskim ruchu artystycznym (zob. Litawa 2016). Na wolnym rynku usług oświatowych ważną jest personalizowana edukacja, „szyta na miarę” oferta z zakresu cielesności, dobrego zdrowia

i dobrego samopoczucia. Oferta skierowana jest na zaspokajanie najbardziej oryginalnych zainteresowań, ale dotyczy także praw człowieka i obywatela, równości płci, zatrudnienia w godnych i satysfakcjonujących warunkach, odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji, myślenia i działania proekologicznego, ochrony klimatu.

Ze względu na konieczność redukcji tekstu do standardowej objętości, historyczny aspekt funkcji społecznych edukacji dorosłych przedstawię poprzez ich skatalogowanie i wskazanie literatury przedmiotu (tab. 4; Nowak 1986, s. 207–210; Aleksander 2009, s. 339–347).

Współczesność żąda zrekodowania, rekonceptualizacji treści wykładu na temat funkcji społecznych edukacji dorosłych, traktowanej w kategorii systemowej. Wiele tradycyjnych funkcji nadal jest istotnych. Niemniej zmieniają one swoje znaczenie. Propozycja dotyczy naszej części świata, regionu, w którym obowiązek szkolny eliminuje problem analfabetyzmu, i w którym rozwój w dorosłości możliwy jest dzięki edukacji spersonalizowanej, dobrowolnej, niezawodowej, odległej od szkolnego dydaktyzmu, odbywającej się w nieformalnych przestrzeniach i pozaformalnych środowiskach uczenia się.

Typologia zaprezentowana w tabeli 5 ma autorski charakter, poddaję ją krytycznemu oglądowi i dyskusji Czytelników.

Tabela 5. Nowa typologia funkcji społecznych edukacji dorosłych – poziom postulatywny

Funkcja	Istota
Adaptacyjna	Jest istota sprowadza się do przygotowania się do konfrontacji z niepewnością jutra; poznanie ułatwia wejście w nową grupę społeczną, nowe otoczenie, rozwiązanie nowego problemu, „oswajają” trudną rzeczywistość, pomagają znaleźć wyjście z sytuacji wywołanych przez niekorzystne okoliczności, poprzez poznawanie realiów świata, norm kierujących społecznościami; tonuje lub znosi napięcia towarzyszące jednostce.
Humanizująca, aksjologiczna	Polega na budowie pola do dialogu, mostów poznawczych, wskazywaniu drogi wiodącej ku mentorom, obalaniu stereotypów, uprzedzeń. Ułatwia dostrzeżenie autorytetów w świecie, który pozornie je utracił, pomaga w ustanowieniu hierarchii wartości, jest pomocna w kształtowaniu moralnego charakteru, pomaga rozwiązać dylematy etyczne, wzbogaca refleksyjność, kształtuje postawy. Jest niezwykle istotna w dobie kryzysów antropologicznych, światopoglądowych, dylematów etycznych.
Emancypacyjna	Odpowiada za wiedzę i umiejętności, które autonomizują i uwalniają jednostkę od zewnątrz sterowalności i ignorancji, od stresu związanego z trudnymi, wymagającymi elastyczności, odpowiedzialności i sprawczości decyzjami oraz działaniami umożliwiającymi każdemu z nas podążanie za przemianami ekonomicznymi, gospodarczymi, kulturowymi, społecznymi. Efektem tak interpretowanej emancypacji poznawczej jednostki będzie samodzielność jej myślenia, niezależność sądów, dojrzałość interpretacji, krytycyzm i odwaga, empowerment, upodmiotowienie, wolność.
Hedonistyczna, „syba-rycka”	Wyraża się w czerpaniu przyjemności z zabawy, rozrywki, doświadczania przygód, doznań kulinarnych, wrażeń estetycznych, wysublimowanego smakowania życia, bycia klientem tzw. przemysłu czasu wolnego (leisure industry)

Funkcja	Istota
Inkluzyjna	Włączająca – wyraża się w pomaganiu jednostkom i grupom mniejszościowym, defaworyzowanym, poprzez programy tzw. dyskryminacji pozytywnej i protekcyjnym państwa oraz osłone socjalną; oddala ryzyko wykluczenia społecznego poprzez prowadzenie np. grup wsparcia, treningi umiejętności i kształtowania postaw (np. trening ekonomiczny, pobyt w mieszkaniu chronionym, uczenie się życia podług reguł codzienności).
Innowacyjna	Stworzenie warunków pozyskania narzędzi rozumienia (po)nowoczesności, popularyzacja zdobytych nauki i nowin technologicznych, umożliwienie zdobycia niezbędnych kompetencji, np. cyfrowych, ekonomicznych, służących przedsiębiorczości, modernizacja dotychczasowej wiedzy i umiejętności, także zawodowych.
Kompetencyjna	Alfabetyzacja kompetencyjna, poszerzająca dotychczasową wiedzę, modelująca nowe umiejętności; zdobywanie wiedzy w zakresie edukacji spersonalizowanej: obywatelskiej, prawnej, wielokulturowej, równościowej (np. gender i equale), ekonomicznej, ekologicznej, zdrowotnej, informatycznej etc.
Konserwatywna	Jest wypełniana w muzeach i skansenach, miejscach kultu i narodowej pamięci, pielęgnowane są tradycja, pamięć, obrzęd. W czasach naporu procesów globalizacyjnych, unifikacji i importowania formatów obcych rodzimej kulturze jest niezbędna dla ocalenia tożsamości, poczucia ciągłości kulturowej, szacunku dla ojczystego języka i historii.
Krytyczno-objaśniająca	Staje się jedną z ważniejszych, bowiem – w dobie gdy Internet, Google, wpisy na portalach społecznościowych kształtują postawy ignorancji, nierozumnego buntu przeciw racjonalnym naukowym argumentom, jest użyteczna w rozumieniu zjawisk, rzeczy i zdarzeń (na przykład rzeczowe odpowiedzi na pytania: co to jest gender, GMO, LGBT, czy i po co szczepić dzieci, kim jest uchodźca a kim imigrant?)
Kulturalno-rozwojowa	Ogólnokształcąca, polega na konstruowaniu i wspieraniu indywidualnych i grupowych mikroświatów kulturalno-edukacyjnych, dotyczy zasobów czasu dyspozycyjnego, osobistych zainteresowań, miłośnictwa, sztuki, uczestnictwa w kulturze, aktywności twórczej, rekreacji, wypoczynku.
Profilaktyczna	Dotyczy zapobiegania potencjalnie niekorzystnym stanom i kryzysom, oddziaływanie z zakresu profilaktyki zdrowotnej, przemocowej, uzależnień itd. oraz działania prewencyjne, podejmowane na przykład w sytuacji ryzyka utraty pracy

Źródło: opracowanie własne, treści pierwotnie opublikowane w: Szarota 2019.

Idee fixe edukacji dorosłych XXI wieku

Edukacja, kształcenie zawodowe i uczenie się przez całe życie, w tym edukacja dorosłych, mają coraz większe znaczenie w przeciwdziałaniu szkodliwym pseudonaukowym mitom, stereotypom, wykluczeniom, dyskryminacji, są niezastąpione w zaspokajaniu podstawowych i uwalnianiu rozwojowych potrzeb jednostkowych i społecznych. Ewa Przybylska słusznie stwierdza, że „wiedza na temat globalizacji jest deficytowa, podobnie jak wiedza społeczeństwa w kwestiach szeroko rozumianego obywatelstwa, współzależności globalnych, wzajemnego przenikania się kultur i konsekwencji tych zjawisk dla codziennego funkcjonowania jednostek i społeczeństwa” (Przybylska 2018, s. 68).

Międzynarodowe Konferencje Edukacji Dorosłych, zalecenia i cele zrównoważonego rozwoju (SDG) sformułowane w 2015 r. przez Zgromadzenie

Ogólne ONZ (United Nations 2015a), Raport GRALE 3 (UNESCO 2016), wyznaczają kierunki współpracy krajów i ponadnarodowych partnerstw do roku 2030. Są nimi, zawarte w celach zrównoważonego rozwoju (SDG) 3, 4, 5, 8, 12 oraz 13, starania o: zdrowie i dobre samopoczucie (SDG 3), jakość edukacji (SDG 4), równość płci (SDG 5), godną pracę i wzrost gospodarczy (SDG 8), odpowiedzialną konsumpcję i produkcję (SDG 12) oraz działania w dziedzinie klimatu (SDG 13) (UNESCO 2015), dbałość o ludzi – bez ubóstwa i głodu, w godności i równości, dbałość o planetę – ochronę zasobów naturalnych i klimatu Ziemi dla przyszłych pokoleń, zapewnienie dobrobytu – dostatnie i satysfakcjonujące życie dla wszystkich, postęp społeczny, gospodarczy i technologiczny w harmonii z naturą, starania o pokój – pokojowe, sprawiedliwe i włączające społeczeństwa, silne partnerstwa – solidarne globalne partnerstwo oparte na zrównoważonym rozwoju (Milana 2017).

Kształcenie dorosłych, czyli praktyczne propozycje pozaszkolnej edukacji, odeszło od dominującej w przeszłości funkcji kompensacyjnej, zastępczej. Dorosli podejmują zorganizowaną edukację kierowani motywacją pragmatyczną, instrumentalną oraz, rzadziej, intelektualną. Jej istotę wyznaczają rozwój, zmiana, rywalizacja, cele definiowane indywidualnie. W przypadku uczenia się w dorosłości realizowany jest program samokształceniowy; uczący się odkrywa samego siebie, czyniąc się podmiotem aktywności poznawczej.

Uczenie się przez całe życie, z mocno zaznaczonym potencjałem edukacji dorosłych, być może doprowadzi społeczeństwa XXI wieku do społecznego sukcesu wyrażającego się w zrównoważonym rozwoju, rozkwicie „zielonej” gospodarki, dialogu kultur, społecznej spójności i integracji, dobrostanie indywidualnym i zbiorowym. Być może przyczyni się do tego, co najcenniejsze, pokoju dla świata.

Bibliografia

- Aleksander T., (2009), *Andragogika. Podręcznik akademicki*, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB, Radom–Kraków.
- Burski J. i in., (2013), *Umiejętności Polaków – wyniki międzynarodowego badania osób dorosłych (PIAAC)*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Chłoń-Domińczak A., Palczyńska M., (2015), *Rynek pracy a kompetencje Polaków – wybrane wyniki postPIAAC*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.
- Edwards R., (2006), *Beyond the moorland? Contextualising life long learning*, Studies in the „Education of Adults” no. 1(38).
- Kargul J., (2017), „Piotruś Pan” i „Wieczna dziewczynka” – w kalejdoskopie odraczania dorosłości, „Edukacja Dorosłych”, 1.
- Kargul J., (2018a), *LLL osób odraczających dorosłość*, [w:] *Uczenie się przez całe życie. Rozwój – kariera – praca*, E. Solarczyk-Ambrozik, M. Barańska (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

- Kargul J., (2018b), *Polityczno-gospodarcze tło problematyki edukacji dorosłych w początkowej fazie „socjalistycznej industrializacji kraju”*, [w:] *Uczący się dorosły – inspiracje, wyzwania, trendy. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Tadeuszowi Aleksandrowi w 80. rocznicę urodzin i 55. rocznicę pracy naukowej*, Chabior A., (red.), Wyższa Szkoła Biznesu Przedsiębiorczości w Ostrocu Świętokrzyskim.
- Litawa A., (2016), *Chór amatorski jako forma edukacji kulturalnej dorosłych na przykładzie krakowskich zespołów chóralnych*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków.
- Malewski M., (2013), O „polityczności” andragogiki, [w:] *Teoria i praktyka edukacji dorosłych w procesie zmian, Materiały z II Zjazdu Andragogicznego, Toruń, 15–16.05.2013 r.*, E. Ski-bińska, H. Solarczyk-Szwec, A. Stopińska-Pająk (red.), Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 45.
- Michałowska D.A., (2013), *Neoliberalizm i jego (nie)etyczne implikacje edukacyjne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Milana M., Holford J., Hodge S., Waller R., Webb S., (2017), *Adult education and learning: endorsing its contribution to the 2030 Agenda*, International Journal of Lifelong Education, Vol. 36, No. 6.
- Muszyński M., (2014), *Edukacja i uczenie się – wokół pojęć*, „Rocznik Andragogiczny”, 21.
- Nowak J., (1986), *Oświata dorosłych – cele, zadania, funkcje, uczestnicy*, [w:] *Encyklopedia Kultury i Oświaty Dorosłych*, K. Wojciechowski (red.), Ossolineum, Wrocław.
- Przybylska E., (2014), *Analfabetyzm funkcjonalny dorosłych jako problem społeczny, egzystencjalny i pedagogiczny*, Wydawnictwo naukowe UMK, Toruń.
- Przybylska E., (2018), *Uniwersalizm w kalejdoskopie kultur: w sprawie edukacji globalnej dorosłych*, „Rocznik Andragogiczny”, 25.
- Solarczyk-Ambrozik E., (2018), *Transformacja pracy i zatrudnienia a kariera zawodowa. Perspektywa jednostkowa i organizacyjna*, [w:] *Uczenie się przez całe życie. Rozwój – kariera – praca*, E. Solarczyk-Ambrozik, M. Barańska (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Solarczyk-Ambrozik E., Barańska M., (red.), (2018), *Uczenie się przez całe życie. Rozwój – kariera – praca*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Solarczyk-Szwec H., (2011), *Uczyć się przez całe życie: stary paradygmat w nowej szacie?*, „Studia z Teorii Wychowania”, 2/2(3).
- Standing G., (2014), *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, PWN, Warszawa.
- Szarota Z., (2012), *Egalitaryzacja dyplomów vs. elitaryzm merytokracji – wybrane aspekty uczestnictwa edukacyjnego dorosłych*. „Edukacja Dorosłych”, 2.
- Szarota Z., (2019), *Priorytety i funkcje społeczne edukacji w dorosłości – perspektywa Celów Zrównoważonego Rozwoju UNESCO 2030*. „e-mentor”, 1.
- Tomczyk Ł., Domagała-Kręcioch A., Szarota Z., Fabiś A., Kijak R., Żmijewska E., (2017), *National report Poland*, [w:] *Adults literacies as benefit for inclusion and equity: reports on young adults being NEETs: Estonia, Iceland, Poland and Slovakia*, Ł. Tomczyk, B. Vaněk (red.), Czech–Polish–Slovak Studies in Andragogy and Social Gerontology, Banská Bystrica–Cracow.
- Webb S., Holford J., Hodge S., Milana M., Walle R., (2017), *Lifelong learning for quality education: Exploring the neglected aspect of sustainable development goal 4*, „International Journal of Lifelong Education”, 36(5).

Źródła internetowe

- Bureau of Labor Statistics (2018), *Median years of tenure with current employer for employed wage and salary workers by age and sex, selected years, 2008–2018*, Employee Tenure Summary, United States Department of Labor, www.bls.gov/news.release/tenure.t01.htm (data pobrania: 25.01.2019).
- Eurostat (2017), *Participation rate in education and training (last 4 weeks)*, https://ec.europa.eu/Eurostat/statistics-explained/indx.php?title=Adult_learning_statistics (data pobrania: 13.01.2019).
- Eurostat (2018 a): *Employment rate by educational attainment level*; https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tepsr_wc120 (data pobrania: 15.10.2018).
- Eurostat (2018 b): *Employment rate by sex, age group 20–64*, http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_10&plugin=1 (data pobrania: 6.01.2019).
- Eurostat (2019): *Education and training in the EU- facts and figures*, <https://ec.eurostat.eu/eurostat/web/education-and-training/data/database> (data pobrania: 17.01.2019).
- „Głos Polski” (1928), nr 341, pobrane z: bc.wbp.lodz.pl/Content/43344/Glos_Polski1928_nr341a.pdf (data pobrania: 14.01.2019).
- GUS (2018a), *100 lat Polski w liczbach 1918-2018*, Warszawa, <http://stat.gov.pl> (data pobrania: 11.01.2019).
- GUS (2018b), *Kształcenie dorosłych w 2016 roku*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, www.stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/ksztalcenie-doroslych-w-2016-roku,14,1.html (data pobrania: 11.01.2019).
- <https://www.sarariman.pl/> (data pobrania: 15.10.2018).
- UNDP (2018), *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*, New York, <http://report/hdr/undp.org/> (data pobrania: 15.10.2018).
- UNESCO (2015), *Education 2030 – Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4*. Retrieved November 9, 2017 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656e.pdf> (data pobrania: 20.09.2018).
- UNESCO (2016) *Third Global Report on Adult Learning and Education (GRALE 3)*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/grale-3.pdf> (data pobrania: 20.09.2018).
- United Nations (2015a), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, General Assembly, 21 October, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (data pobrania: 1.08.2018).
- United Nations (2015b), *The World's Women: Trends and Statistics*, New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistic Division. Sales No. E.15.XVII.8, s. 59, DOI: 10/18356/9789210573718 pobrane z: unstats.un.org/unsd/gender/chapter3/chapter3.html
- Zalecenie Rady Europy z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 4.6.2018, (2018/C/ 189/01), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) (data pobrania: 15.12.2018).
- Zalecenie Rady z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie ścieżek poprawy umiejętności: nowe możliwości dla dorosłych*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2016/C 484/01, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224(01)&from=EN) (data pobrania: 15. 01.2019).